

Helliggrave på Mors.

(Inkubation og Stenkast).

Af August F. Schmidt.

I Biskop Thura's Ålborg Stifts Beskrivelse (1730)¹⁾ findes der Side 629 f. en interessant Oplysning om en Grav på Øster Jølby Kirkegård i Morsø Nørreherred, indberettet af Sognets Præst, Hr. Peder Knudsen, der meddeler følgende:

»Ved Kirken i det nordøst Hjørne for Kirkediget findes en Ophøjelse af Jord, noget større, end Kirkegaardsgrave plejer at være, som Landets [v. Øens] Indbyggere her kalder den hellige Grav, og skal have taget sin Oprindelse under det papistiske Mørke, og er efter gammel Sagn af denne Beskaffenhed. Midt ud for denne Grav er et lidet Hus, hvor i de Tider holdtes Kro, og i Stedet for, at Menigheden skulde søge Kirken at høre Munkenes Messe, søgte de Kroen, og derinde drak de sig drukne og fulde. Dette fortrød Munken paa, hvorfor han i Messehabit gik ind i Kroen for at jage dem ind i Kirken. Men Bønderne, som var fulde og galne, satte sig op imod den gode Munk, stødte ham ud af Huset og dræbte ham paa samme Sted, hvorudover Kirken blev lukket, og Menigheden kom under Pavens Band i mange Aar. Om denne Munk af Paven blev kanoniseret, har man ej kunnet erfare, men stor Superstition og Overtro har Almuen haft ned og indtil vore Tider; thi hvad Sygdomme nogen var behæftet med, søgte de til denne Grav i Mening, at om nogen kunde et Kvarter af en

¹⁾ Håndskrift i det Kgl. Bibliotek, Thott 1445 4°.

Time være oven paa Graven, saa skulde han ganske vist helbredes. Denne Superstition [o. Overtro] har man med mange Formaninger og med stor Møje endeligen nu faaet dæmpet.¹⁾

Præsten kan måske have Ret i, at Overtroen i hans Tid omkring 1730 er bleven »dæmpet«; thi i vor Tid er der ingen Mennesker i Egnen, der kender den hellige Grav, endmindre dens Plads. Ej heller Kroen ved Kirken véd Traditionen noget at fortælle om.

Den hidsatte luthersk-tendentløse Beretning om den dræbte Munks Grav på den lille afsidesliggende Øster Jølby Kirkegård er et Sagn blandt de mange fra ældre Tider, der oplyser om, hvorledes et Helligsted (Valfartssted) fremstod, ligesom det også giver os Viden om, hvorledes Helgenernes Skare øgedes; thi selv om den lutherske Præst i 1730 ikke vidste, om den dræbte Munk blev kanoniseret af Paven og derved officielt blev anerkendt som Helgen, så ved vi i vore Dage, at mange af de af Almuen som Helgener dyrkede Mænd og Kvinder aldrig fik Kirkens Anerkendelse som sådanne. Undertiden mangler endog »St.« foran deres Navne, og Oplysningerne, der er os overleverede om disse Sogdenes folkekårne Helgener, er yderst sparsomme.²⁾ Disse »Vinkelkrogs-Helgener« fik vel oftest Helgenglorien, fordi de — uskyldige — var døde en voldsom Død. Den Lokalitet, hvortil Sagnet om deres Død stedfæstedes, blev meget hyppigt i den katolske Tid betragtet som hellig, og et sådant Sted, der var vædet med en uskyldigs Blod, troedes at besidde en særlig Kraft, der kunde virke helbredende

¹⁾ I Danske Atlas V, 564 (og Trap⁴ V, 463) meddeles, at der dreves Overtro ved »den hellige Grav« på Ø. Jølby Kirkegård, hvor en Munk skal være blevet slået ihjel.

²⁾ Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark 1909, 46 og min Bog: Danmarks Helligkilder 1926, 32 ff.

mod Sygdom og Sot. Eksempler herpå kendes fra alle Danmarks Egne¹⁾ så vel som fra mange fremmede Lande. Sagnene fortæller ofte, at der fremsprang et Kildevæld på Ugerningsstedet, og dette Væld blev af Folket betragtet som et Jærtegn på den dræbtes Uskyld, og Folketroen tillagde en sådan Kilde helbredende Kræfter. Undertiden (altså ved de Steder, hvor der ingen Kilde fandtes) var det blot den dræbtes Grav, der var hellig, og Gravens Krafts helbredende Evne fik man Nytte af ved at sove på Graven, således som Præsten beretter det fra Ø. Jølby Kirkegård.

Troen på en (Helgen-) Gravs hellige Lægekraft er der overleveret os Oplysninger om fra 4 Grave i Nærheden af danske Helligkilder (St. Helene Kilde i Nordsjælland, Knud Lavards Kilde ved Ringsted, Mergols Kilde ved Flade, Nordmors, St. Søren's Kilde i Testrup Sogn, Rinds Herred), medens der fra 13 Helligkilder i Danmark blot meddeles, at Kildegæsterne Besøgsnatten (helst St. Hans Nat) skulde sove på Jorden ved Kilden. Man har tillagt Kildens nærmeste Omgivelser særlig Kraft; der behøvedes altså ikke altid at være nogen Grav at sove på. Under Søvn på Graven troede man, at Stedets (Kildens, Gravens) Hellighed rigtig fik Tid til at komme »ind i Kroppen« og udføre sin helbredende Gerning.

Om Søvn på Helligstedet (Inkubation) haves der især fyldige og interessante Oplysninger fra det i Oldtidens Grækenland så kendte Asklepios-Tempel i Epidauros i det nordøstlige Peloponnes. Indskrifter på Steler i dette Tempel handler om underfulde Mirakler, der skete under de syges Søvn (Inkubation)

¹⁾ Se Eksemplerne i min Bog: Danmarks Helligkilder 1926, 89 f.

i Templets Hal.¹⁾ Miraklerne i Epidauros har bl. a. deres Sidestykker fra St. Helene Kilde i Nordsjælland, hvor de syge sov på den såkaldte »Helenes Grav« (der forøvrigt er Resterne af et Kildekapel fra Middelalderen)²⁾, og fra Munkens Grav på Ø. Jølby Kirkegård vilde vi også have Sidestykker til Epidauros-miraklerne, hvis vi bare havde haft dem overleverede.

De fromme katolske (og lutherske) Morsingboer har jo ikke kunnet ane, at deres Søvn på »den hellige Grav« var en Måde at søge Helbredelse på, der var langt ældre end Kristendommen og den katolske Kirke og tillige brugt i Lande, der ikke var kristne. Troen på Inkubationen bærer Almuetroens sædvanlige Præg, og Sagnet om Helligstedets Oprindelse på Grund af et Drab ligeså. Begge Træk hører til de vandrende Sagn- og Trosmotivers mærkelige Skare og kan træffes i en Folkeoverlevering, der i Tid spænder fra Oldtidens hedenske Tider til vore Dage — og i Rum fra Indien til Island.

Foruden »den hellige Grav« på Ø. Jølby Kirkegård fandtes der på Mors et andet berømt Valfartssted fra den katolske Tid, som også skal omtales her.

Nordøst for Flade Kirke (Morsø Nørreherred) imellem Kjeldbjergs og Langbjergs Banker findes Mer-gols Kilde og Grav. Til Kildens og Gravens Oprindelse er knyttet en hel lille Sagnkreds,³⁾ hvorefter de to — for Tilfældets Skyld bedste — Sagnoptegnelser

¹⁾ Se nærmere herom Chr. Blinkenberg: *Miraklerne i Epidauros* (1917), hvor der også findes en Redegørelse for Helbredshistorierne ved St. Helene Kilde (S. 113 ff.); jfr. Blinkenberg i *Vor Fortid II* (1918), 97 ff. og min Bog: *Danmarks Helligkilder* 1926, 68.

²⁾ Se Chr. Axel Jensen i *Årb. f. nord. Oldk.* 1926, 1 ff.

³⁾ Meddelt af Marius Dahlsgaard i *Hist. Årb. f. Mors* 1920, 84 ff. Se smsts. 1919, 84 f., 1925, 123 f. og Henvisningerne i min Bog: *Danmarks Helligkilder*, 134 f.

her skal meddeles efter Evald Tang Kristensens Danske Sagn III (1895), Nr. 1120 og 1121.

»I gamle dage gik der en mand og en kone en dag fra Hanstholm [i Sejerslev sogn] til Flade kirke til alters, men den gang de kom til kilden, begyndte konen at ræppe, hvilket viste, at hun havde spist på denne dag i stedet for at holde stræng faste. Herover harmedes manden og begyndte at mundes med hende, og så stak han konen ihjel og bag efter sig selv, og det var netop på den lille firkantede plads vest for kilden, som fik navn efter ham. Kilden er opfyldt med sten og næsten tilgroet (1855). Lidt vesten for den, næppe to alen, er der en firkantet ophøjning på en tre alen i gjennemsnit, kaldet Graven, som tilligemed kilden ligger på en større forhøjning af en 12 alens længde og 8 alens bredde. Da syge kom hertil for en 40 år siden st. Hans aften, lå de rundt omkring på den yderste rand, fik 1, 2, 3 glas vand af kilden af en gammel kone, der ejede den, og for hvert glas kastede en sten hen på graven i Jesu navn. Alle disse sten ligger nu neden for kilden og i den. Vandet er urent, og græsset gror inden i Mærgolskjælde. — På tryk kaldes stedet Margretes kilde, men bønderne kjender og bruger ikke dette navn, og de har ej heller flere kilder.«¹⁾

»Der var en mand, der hed Mærgård, og hans kone og han de fulgtes ad fra kirke og hjem, de skulde have boet nede ved, hvor Povl Smed nu boer. Så kom der en bitte krumme strid imellem dem, og han kom til at give hende et slag, så blodet kom af hende, og hun døde af det. Han tog nu af blodet og skrev i hendes salmebog, og så tog han sig selv af med livet. Så finder folk dem der begge to, og de begrov dem på pladsen. Ved enden af den grav er det, Mærgårds kilde udspringer. Folk valfarter til den st. Hans aften, for der var lægedom ved den. Når de fik drukket af kilden, skulde de ligge på den grav og sove.«²⁾

¹⁾ Meddelt af Købmand A. H. Schade, Nykøbing.

²⁾ Meddelt af Mariane Agger, Bjærgby (Nabosogn til Flade).

Ved Flade har vi altså både Kilde og Grav. På Graven skal de syge Kildegæster sove, når de har drukket af Vandet. Endvidere beretter Sagnet, at de syge i Jesu Navn kastede en Sten hen på Mergols Grav. Stenkastet, der også er et Træk af religions-historisk Interesse, skal kortelig omtales.

Fra de forskelligste Lande og fra meget gamle Tider kendes Skikken at kaste Sten (nogle Steder: Pinde eller Græstørv) på det Sted, hvor et Menneske har lidt en ulykkelig og voldsom Død (ved Overfald, Slagsmål, Kulde, Henrettelse el. lign.). Efterhånden kunde der så på Stedet ophobe sig en hel Dyng Sten, idet ethvert Menneske, som kom forbi Dyngen, følte det som sin Pligt at øge denne med en Sten; en Skik, der har holdt sig til vore Dage enkelte Steder i Danmark.

Stenkastet er en Offerskik, idet man ved at ofre en Sten vilde værne den ulykkelig døde mod at gå igen. Stenkast-Skikken er altså et Værn mod Gengangeri. Ifølge Folketroen kunde et Menneske nemlig ikke få Fred i Graven, hvis det mistede Livet på et uventet Tidspunkt på voldsom Måde. Blev Liget så tilmed begravet på Ugerningsstedet, som Sagnene ofte beretter det — i uviet Jord — eller måske slet ikke ordentlig begravet, så gjaldt det om, at de levende gjorde, hvad de evnede, for at den døde kunde hvile i Fred. Derfor kastedes Sten (Pinde, Græstørv) hen på Drabsstedet, for at Liget kunde blive — om man så må sige — »symbolsk begravet«.

Folmer Dyrland har i Dania VII (1900)¹⁾, 224 ff. i sin Afhandling: »Om Stenkaste og Troshøve« behandlet Spørgsmålet ret indgående og meddelt de få danske Eksempler, han kendte om Emnet (foruden

¹⁾ Jfr. Dania VIII (1901), 50 nederst.

nogle udenlandske), men siden År 1900 er der optegnet en Del flere Oplysninger¹⁾ om danske Stenkaste, ligesom Udtogene fra trykte Kilder også er øgede en Del. En Fortegnelse over de danske Stenkaste har jeg meddelt i »Jyllandsposten« den 22. Januar 1926, hvor der er anført 10 Optegnelser fra Øerne og 25 fra Jylland. I H. F. Feilbergs Ordbog over jyske Almuesmål vil man finde Henvisninger i Mængde vedrørende Emnet.

Adskillige Steder fra i Danmark meddeles, at der er rejst et Kors på det Sted, hvor et Drab har fundet Sted. Kors på åben Mark er Kirkens Forsøg på at vende Folkets Tanker bort fra ældgamle hedenske Skikke og Trosforestillinger, som Stenkast m. v. er. Men det var vanskeligt for den lutherske Kirkes Mænd at vænne Folk fra at yde de — som de mente — »papistiske« Valfartssteder som hellige Grave og Kilder deres Kultus. Nu ved vi jo, at meget af det, som man i de første lutherske Århundreder mente var Levn fra Pavekirkens Tid, i Virkeligheden er langt ældre. Skønt Tiden løb hen, holdt i Sognene Tanke-sæt og Vane fra Oldtiden og den ældste Middelalder sig stadig levende. Først den moderne Tid med sin almindelige Folkeoplysning har fået de gamle Trosforestillinger til at forsvinde.

De ovenstående omtalte to morsøske Helligsteder er lærerige Eksempler på, hvorledes Tro og Skik, der bl. a. kendtes i Oldtiden i Orienten og i Grækenland, også blev kendt på en afsides Ø beliggende langt mod Nord udenfor de store Kulturveje.

Foruden de to nævnte Helliggrave har Mors andre Helligdomme fra både den hedenske og den kristne Tid. Fra den kristne Tid kendes således, foruden

¹⁾ Findes i Dansk Folkemindesamling 1906/31 c.

Mærgols Kilde, otte Helligkilder på Øen, der er blevet besøgt både i den katolske og den lutherske Tid. En af disse Kilder, Marie Magdalene Kilde, der findes ved Dragstrup Kirkegårds Nordøsthjørne, blev måske særlig besøgt af Spedalske, idet der i Dragstrup Kirkekors Sydmur findes et ganske lille, lavtsiddende Vindue, der ifølge en stedlig, sikkert rigtig Tradition kaldes de Spedalskes Lydhul. De Spedalske har ude fra Kirkegården gennem Lydhullet kunnet høre Guds-tjenesten, som deres frygtelige Sygdom afskar dem fra at deltage i.

De øvrige Beretninger, der kendes om de hellige Kilder på Mors, afviger ikke fra, hvad der kendes fra så mange andre Helligkilder i Danmark.
